

יעקב יוסף (ספי) גסנר

עיונים בדין רודף

דין רודף הוא אחד המצוות החשובות שצריך האדם לדעת את פרטיהם היטב, מכיוון שכל פעולה לא נכונה של קיום מצווה זו עלול לגרום חלילה לרצח. במאמר זה נביא כמה ממקורות חז"ל העוסקים בנושא וננסה לעיין בדין זה.

נפתח בגמרא בסנהדרין דף עב עמוד ב המביאה את דין אשה המקשה לילד :

"אמר רב הונא קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו קסבר רודף אינו צריך התראה לא שנא גדול ולא שנא קטן איתביה רב חסדא לרב הונא יצא ראשו אין נוגעין בו לפי שאין דוחין נפש מפני נפש ואמאי רודף הוא שאני התם דמשמיה קרדפי לה."

בתחילת דברינו נבאר את הגמרא על בוריה על מנת שבהמשך נוכל לתת הסבר מחודש ומעמיק בהסבר הגמרא.

רב הונא אמר שקטן הרודף אפשר להרוג אותו והרי אי אפשר להתרות בקטן לכן משמע שלא מתרים ברודף מקשה עליו רב חסדא הרי ראינו שאם תינוק בתוך אמו הורגים אבל אם יצא ראשו לא הורגים אותו ולפי רב הונא שקטן הורגים אז גם פה הרי הוא רודף מתרצת הגמרא שפה הוא לא רודף כי פה זה נחשב כאילו השמים רודפים אותו.

רש"י במקום מרחיב בנושא זה בד"ה יצא ראשו :

"באשה המקשה לילד ומסוכנת וקטני רישא החיה פושטת ידה וחותרתו לאברים דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להרגו ולהציל את אמו אבל יצא ראשו אין נוגעין בו להרגו דהוה ליה כילוד ואין דוחין נפש מפני נפש ואם תאמר מעשה דשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך דדחו נפש מפני נפש התם משום דאפילו לא מסרוהו היה נהרג בעיר שיתפסנה יואב והן נהרגין אמו אבל אם היה הוא ניצול אף על פי שהן נהרגין לא הייו רשאים למסרו כדי להציל עצמן אי נמי משום דמורד במלכות הוה והכי מפרש לה בתוספתא דתרומות."

מרש"י אנו רואים שני פרושים למה אצל שבא בן בכרי כן הרגו אותו בשונה מהתינוק שיצא ראשו.

הסבר ראשון- הורגים במקום שהוא בכל מקרה מת על מנת להציל את השאר.
הסבר שני- הוא היה חייב מיתה מדין מורד במלכות ולכן הרגו אותו.

רש"י בסוף דבריו שולח אותנו לתוספתא בתרומות :

"סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, יהרגו כולן ואל ימסרו להן נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שייחדוהו לשבע בן בכרי, יתנו להן ואל יהרגו כולן. אמר ר' יהודה: במי דברים אמורים בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ אבל בזמן שהוא מבפנים והן מבפנים הואיל והוא נהרג והן נהרגין, יתנוהו להן ואל יהרגו כולן וכן הוא אומר: ותבא האשה אל כל העם בחכמתה וגו', אמרה להן: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגין, תנוהו להם ואל תהרגו כולכם. ר' שמעון אומר: כך אמרה להם, כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה." (שו"ת שרידי אש חלק ב סימן לח עמוד תמב ד"ה תוספתא תרומות)

את התוספתא הנ"ל אפשר לפרש בכמה אופנים שונים אנו נסביר פה את אחד הפרושים שרובו מסתמך על הרד"ק בשמואל ב פרק כ.

הדין הראשון שמביאה התוספתא זה הדין שקבוצה של אנשים באים אל קבוצה אחרת ואומרים להם לתת להם אדם אחד איזה שהם רוצים במקרה כזה כולם ימותו ולא ימסרו, אבל אם אמרו להם מי ימסרו כלומר יחדוהו אז רבי יהודה מחלק במה דברים אמורים שלא ימסרו כאשר הוא בפנים מוגן (עיין רד"ק שהסביר כמו שמשון היה מוגן) והם בחוץ כלומר או שהם יסגירו אותו והוא ימות או שלא יסגירו אותו והם ימותו והוא ינצל, אבל אם שניהם בפנים כלומר אפשר למצוא אותו ואז הוא גם ככה ימות אז לא ימסרו אותו. רבי שמעון חולק ומסביר (לפי המקרה של שבע בן בכרי) שרק אם הוא חייב מיתה אז מוסרים אותו.

מצאנו ירושלמי שדומה מאוד לתוספתא הנ"ל:

"תני סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכ' אפילו כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ולא ייהרגו אמר רבי שמעון בן לקיש והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי." (תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ח דף מו).

הדין הראשון שמביא הירושלמי הוא כמו התוספתא אם לא יחדו אז לא מוסרים ואם יחדו יש מחלוקת רבי יוחנן אומר שאפילו אם לא חייב מיתה כשבע בן בכרי מוסרים וריש לקיש אומר שמוסרים רק אם הוא חייב מיתה כשבע בן בכרי.

כעת לאחר הבנת המקורות הנ"ל נוכל להסביר את ההבדל בין השיטות השונות שראינו ברש"י בתוספתא ובירושלמי:

צריך לומר שהפרוש הראשון ברש"י הוא כמו רבי יהודה וכמו רבי יוחנן והפרוש השני ברש"י הוא כמו רבי שמעון וריש לקיש. ולכאורה צריך להבין במה חולקים רבי יוחנן וריש לקיש (או מי שסובר כמותם). יש חקירה בדין רודף כאשר אדם רואה שראובן רודף אחרי שמעון למה הוא צריך להרוג את ראובן צד אחד אומר מדין הצלה כי צריכים להציל את שמעון צד שני אומר מדין עונש כלומר צריך להעניש את ראובן על מה שהוא עושה, או במילים אחרות האם דין רודף נובע מצד הצלה או מצד עונש, נפקא מינה לכך אפשר למצוא במקרה הבא: יש מטען גדול של אחד הנוסעים שגורם לספינה לתבוע אם זה מצד הצלה אז שאר הנוסעים יזרקו את המטען כי המטען רודף אותם ואם זה מצד עונש אז אין להם על מה להעניש את המטען כי הוא לא חטא ונפקא מינה האם צריכים הזורקים לשלם תשלומים לבעל המטען אם זה מצד עונש מותר אבל צריך לשלם כמו כל המציל עצמו בממון חברו, אבל אם זה מצד רודף פטור מלשלם. עכשיו נוכל לבאר היטב את המחלוקת:

רבי יוחנן סבר שרודף זה מדין הצלה ופה אם גויים יחדוהו אז אותו אחד שיחדוהו גורם לכולם מיתה הוא אמנם לא חטא הם סתם בחרו בו כי הוא לא מצא חן בעיניהם (יש ראשונים שסוברים שגם מורד במלכות של גויים חייב מיתה אבל פה מדובר שסתם התנכלו אליו) אבל הוא עדין רודף לכן לפי רבי יוחנן צריך להרוג אותו מדין רודף, אבל לפי ריש לקיש שזה מדין עונש אז פה הרי לא מגיע לא עונש כי הוא לא חטא לכן הסיבה היחידה שימסרו אותו זה רק אם הוא בכל מקרה חייב מיתה כמו שבע בן בכרי.

אבל קשה הרי למדנו בתוספתא שאם הוא יכול להינצל והם ימותו או שימסרו אותו וינצלו אסור להם למסור אותו ואם נגיד שרבי יהודה הוא כמו רבי יוחנן שסובר שפה זה מקרה של רודף ומותר להרוג רודף מדין הצלה אז למה פה התוספתא אומרת שלא מוסרים הרי הוא רודף?

התשובה פשוטה זה נכון שהוא רודף אותם שהרי אם ימסרוהו הם ינצלו אבל מצד שני הם רודפים אותו שהרי אם יסגירוהו יגרמו למותו וכאשר יש מצב של רודף מול רודף אז דין רודף מתבטל ואין פה רודף ולכן לא ימסרוהו. לפי זה נוכל להסביר למה אם לא יחדוהו לפי רבי יוחנן לא יבחרו אחד ויגידו שהוא רודף התשובה מפני שכאן כל אחד הוא פוטנציאל לרודף ולכן זה מתבטל ואין פה רודף כלל.

כעת נעסוק בהסברת דין רודף הכללי:

אם נסתכל על המקרה הקלאסי של דין רודף נראה דבר מעניין, ראובן רודף אחרי שמעון על מנת להרגו בגלל זה מותר לשמעון להציל את עצמו ולהרוג את ראובן, אז אם ללוי יש אפשרות להרוג אחד מהם אולי נגיד שיהרוג את שמעון שהרי שמעון רודף את ראובן (או כל אדם שמנסה להציל) או כמו שהסברנו מקודם שלא יהרוג אף אחד שהרי רודף מול רודף מתבטל. התשובה פה פשוטה ראובן הוא רודף את שמעון ושמעון רודף את ראובן אבל בגלל שראובן הוא התחיל אם מעשה הרדיפה זה נחשב שרק ראובן הוא הרודף.

יסוד זה נוכל לראות במפורש לפי הגמרא בסנהדרין דף עב עמוד א:

"אמר רבא מאי טעמא דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזילנא קאי לאפאי ולא שביק לי ואי קאי לאפאי קטילנא ליה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו."

רש"י בד"ה חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו מסביר למה מותר להרוג את הבא במחתרת:

"שרואה שאחר נוטלו ושותק הלכך יודע הגנב הזה שבעל הבית עומד על ממונו להצילו ומימר אמר הגנב אי אזילנא לגביה קאי באפאי ואי קאי קטילנא ליה ואמרה לך תורה אין לו דמים ומלמדך מאחר שהוא בא להרגך השכם אתה להרגו."

הר"ן בד"ה ואי קאי לאפאי קטילנא ליה נותן הסבר שונה מרש"י:

"ודאי שאין כל הגנבים באין ואי קאי בעל הבית לאפיה ושקיל ממוניה מיד גנב לא קטיל ליה דאי לא יכול גנב למיגנב ליזיל לנפשיה אלא בעל הבית הוא העומד כנגדו על מנת להרוג אם לא יניח לא את הכלים מיד שאף על פי שאנו בדין להרגו על כך חזקה שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו והגנב שהוא יודע זה כשהוא עומד כנגדו על עסקי נפשות הוא עומד והוא שהתחיל במריבה ובא במחתרת עשהו הכתוב רודף ואמר שאין לו דמים."

רש"י מסביר למה הבא במחתרת אין לא דמים מכיוון שיש חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו ולכן הגנב יודע שאם בעל הבית יקום בעל הבית לא יותר, ולכן הגנב יהרוג את בעל הבית אבל קשה הרי אפשר לומר שבעל הבית הוא הרודף שהרי אם בעל הבית לא יקום הגנב לא יהרוג אותו כי הוא רק רוצה לגנוב. יוצא שלפי רש"י נוכל להגיד שבעל הבית הוא הרודף (אפשר לתרץ על פי הרב ניראבך שאדם לא מצווה להפסיד את ממונו ולכן מותר לו להתנגד).

לפי הר"ן עוד יותר קשה הרי הרן מסביר שהחזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו זה אומר שכאשר בעל הבית רואה את הגנב בעל הבית יבא לתקוף את הגנב והגנב תוקף רק מתוך התגוננות, אז לכאורה בעל הבית הוא הרודף ואותו צריך להרוג. אבל לפי מה שאמרנו ולפי דברי הר"ן הדברים מבוארים הגנב הוא זה שהתחיל ובגלל זה בין לפי רש"י ובין לפי הר"ן בסופו של דבר רק הגנב הוא הרודף ולא בעל הבית מכיוון שהוא התחיל.

עכשיו נוכל לבאר בצורה חדשה את דברי הגמרא בסנהדרין בדף עב עמוד ב :

לפני זה נקדים ונאמר שכאשר התינוק בבטן אמו והוא עלול לגרום לה למות הוא רודף אותה אבל היא מפני שהיא מתגוננת מולו גם רודפת אותו. אמר רב הונא קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו קסבר רודף אינו צריך התראה לא שנה קטן ולא שנה גדול מקשה רב חסדא כאשר העובר במעי אמו הוא רודף את האמא אבל האמא לא רודפת אותו כי הוא לא נפש, אבל אם יצא ראשו והוא נפש לא הורגים אותו ואפשר היה להגיד שפה זה כמו כל רודף הוא רודף אותה והיא רודפת אותו ולכן אין פה רודף ולא קשה על רב הונא (הגמרא פה הולכת לפי רבי יוחנן שסובר שרודף זה מדין הצלה כי אם זה לפי עונש אז התינוק לא רודף כי הרי הוא פחות מגיל מצוות ואפילו אם נגיד שחטא לא מענישים בגיל זה) אבל אז מוסיף ומקשה רב חסדא "ואמאי רודף הוא" הרי התינוק התחיל והוא אשם כי הוא זה שגרם לבעיות, מתרצת הגמרא "שאני התם דמשמיא קרדפי לה" כלומר זה לא שהוא אשם אלא משמים הביאו את זה וכאן זה רודף מול רודף ומתבטל ולא קשה על רב הונא.

(במקרה שיחדוהו והוא והם בפנים אי אפשר להגיד שהם רודפים אותו ולכן זה מתבטל מכיוון שהוא גם ככה מת על ידי הצרים עליהם אז הם לא רודפים אותו ורק הוא רודף אותם).

לאחר הסבר הגמרא נעבור לביאור שיטת הרמב"ם בדין רודף :

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה ט.

הרי זו מצות לא תעשה שלא לחוס על נפש הרודף. לפיכך הורו חכמים שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במיעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להורגה, ואם משהוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם.

הגר"ח מבריסק מקשה על הרמב"ם שאלה דממה נפשך אם הרמב"ם סובר שהוא רודף שיגיד שהוא רודף בין במעי אמו בין שיצא ראשו ואם הוא לא רודף אז למה שהוא בתוך הבטן הורגים אותו? לפי מה שהסברנו התשובה פשוטה כשהוא בתוך הבטן הוא רודף אותה והיא לא רודפת אותו כי הוא לא נפש ולכן הוא הרודף הבלעדי, אבל כאשר

יצא ראשו הוא רודף אותה והיא רודפת אותו ולכן אין פה רודף ואם תגיד הרי הוא התחיל לכן הרמב"ם מוסיף ואומר זהו טבעו של עולם.

אבל לפי זה מתעוררת קושיה גדולה מהרמב"ם בהלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה:

נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם, ואין מורין להם כן לכתחלה, ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

מהרמב"ם הזה רואים במפורש שהרמב"ם פוסק כמו ריש לקיש ולא כמו רבי יוחנן שאם יחדוהו מוסרים רק אם היה חייב מיתה כשבע בן בכרי ולכן לפי הרמב"ם אין לגבי המקרה של התינוק שום רודף שהרי הסברנו שריש לקיש סובר שרודף זה מדין עונש. אפשר אבל להסביר בפשטות שהרמב"ם סובר כמו רבי יוחנן ופה מדבר במקרה שהוא בפנים והם מבחוץ ולכן בעיקרון לא ימסרוהו שהוא לא רודף אבל הרמב"ם בא להוסיף ולהגיד שאם היה חייב מיתה כשבע בן בכרי כן ימסרוהו כי הוא גם ככה חייב מיתה אז עדיף כבר למסור ולהציל את השאר.

סיכום:

במאמר זה בארנו כמה דברים מחודשים בדין רודף:

- א. הבאנו ביאור חדש בגמרא בסנהדרין לגבי הקושיה של רב חסדא על רב הונא ותרוצה.
- ב. קישרנו בין טעמי רש"י והמחלוקות בתוספתא ובירושלמי, וביארנו את טעמיהם.
- ג. חידשנו שבכל מקרה של רודף יש אוטומטית שני רודפים שאם אחד מהם הוא האשם אז הוא נחשב הרודף הבלעדי ואותו צריך להרוג, ואם אין אשם אז דין רודף מתבטל.
- ד. ביארנו את דעת הרמב"ם לגבי רודף ותרצנו את שאלת רב חיים.